

Людмила Пшенична¹, Володимир Шевченко¹, Наталія Шишкіна²¹Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ²Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України, м. Київ

АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ГЛОСАРІЙ: УКРАЇНСЬКІ МОВНІ ЗАСОБИ НА ПОЗНАЧЕННЯ УТЯМКІВ* СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

© Пшенична Л., Шевченко В., Шишкіна Н., 2010

Проаналізовано мовні засоби позначення утямків сфери інформаційних технологій (українська локалізація англійськомовного програмного статку виробів Майкрософт) в англійськомовному глосарії. Спостережено — в іншо-українських перекладних словниках українська частина словника (цільова мова) зазнає впливу іншої мови (вихідної), перебираючи коли-неколи властивості вихідної мови. Автори дійшли висновку, що в часи відродження мови перевагу треба надавати словникам українсько-іншомовним.

Ключові слова: англійсько-український глосарій, українська локалізація програмного статку, сфера інформаційних технологій, корпорація Майкрософт, мовні засоби позначення утямків, українсько-іншомовні словники.

The language means for concept designation from the field of information technologies in English glossary (Ukrainian localization of Microsoft software) are analyzed. It is noticed that in Foreign-Ukrainian dictionaries, their Ukrainian part (target language) is affected by another language (original) acquiring sometimes the properties of original language. The authors came to the conclusion, that in the days of revival of the language the preference should be given to Ukrainian-Foreign dictionaries.

Keywords: English-Ukrainian glossary, Ukrainian software localization, information technology, Microsoft corporation, language means for concept designation, Ukrainian-Foreign dictionaries.

Укладачі перекладних, перекладно-тлумачних словників стикаються зі сталими проблемами подавання одиниць вихідної мови одиницями мови цільової (мови перекладу). Особливо гостро ця проблема виникає у словниках з вихідною іншою мовою й цільовою українською (див. [3–6] та інш.), у яких завжди постає питання автентичності української мови й відповідності одиницям іншої мови (вихідної). Головна проблема у словникуванні — не зазнати помітного лексичного та граматичного впливу мови вихідної на мову цільову (мову перекладу), особливо в ситуації спорідненості мов [1] та, враховуючи чинник відставання лексикографічних досліджень від мовних процесів [2].

Англійсько-український глосарій виробів Майкрософт — це наукова лексикографічна праця, яка вводить українського користувача комп'ютерів у середовище української фахової мови (програмний статок), специфіка якої лежить у глибинній семантиці та структурованості граматичної системи.

Дослідження вмісту словника — познач утямків, дефініцій, тлумачень, коментарів та їхньої єдності (утямків та їхніх назв) — це серйозне випробування на фундаментальні та застосовні знання й досвід у фаховій галузі, логіці та лінгвістиці.

Автори цієї праці поставили собі за мету дослідити українські мовні засоби, застосовані для позначення утямків сфери інформаційних технологій. Англійсько-український глосарій виробів Майкрософт (надалі АУГ) [1] — це знакове явище в царині української локалізації англійськомовного програмного статку виробів Майкрософт. Його з'ява уможливило впровадження української

фахової мови, а відтак і термінології в середовищі комп'ютер-користувач, що, безумовно, сприяє формуванню свідомої національної еліти.

АУГ увиразнюється різноманітністю українських мовних засобів на позначення утямків сфери української локалізації англійськомовного програмного статку виробів Майкрософт, подекуди підлаштованих до англійської мови.

Звернімо увагу на деякі особливості перекладно-тлумачних словників, торкаючись, зокрема, АУГ. Для словників такого типу суттєво важить, яка мова є вихідною, бо, зрештою, вона структурує, впливає, обмежує лексичну й граматичну структуру одиниць цільової мови. Тому аналізуванню одиниць цільової мови перекладного словника має відбуватись зважено з погляду на те, що ця мова зазнала впливу вихідної мови на лексичний склад, граматичну структуру, системні семантичні зв'язки термінологічних одиниць. Це є об'єктивний складник укладання перекладних словників, а тому якоюсь мірою не надто залежить від наукового рівня укладача словника: відбувається процес відбиття мовної картини світу вихідної мови засобами цільової мови, яка надає свої засоби на задану множину утямків, термінів першої (вихідної) мови. Принагідно, виникає питання місця перекладних словників у процесі вивчення чужої (і своєї) мови. По суті перекладні словники моделюють диглосну мовну ситуацію, коли одна мова (вихідна) задає лексико-граматичну структуру, а інша (цільова) надає свої мовні засоби — тільки ті, які потребує перша мова.

Наприклад, англійський термін *hit* в АУГ відбивається українською мовою двома термінами: *відвідування*, *відвідати* (АУГ, с. 89), які подаються як синоніми** (у цільовій мові). Термін *відвідування* подається як іменник без ознак процесовості та без категорії виду, поступово набуваючи ознак іменника *відвідувачі* (*відвідувати* → *відвідування* → *відвідати* → *відвідувачі* — дієслово → дієйменник → подієслово → іменник). У цьому ланцюжку для демонстрації лексико-граматичного розвою категорії «дієслово» до категорії «іменник» не вистачає однієї ланки: *відвідання* (подієйменника). Таким чином, віддієслівний іменник (дієйменник) *відвідування* демонструє тенденцію до завершальної субстантивної морфологізації дієслова в фаховій мові комп'ютерних технологій.

Порівняймо тлумачення терміна *відвідування* (*відвідувачі*), *відвідати* в АУГ і НТСУМ [2].

Відвідування (*відвідувачі*) на веб-сторінці або в переліку звертань, виявлені під час пошуку в базі даних (АУГ, с. 89), тобто цей утямок у сфері української локалізації англійськомовного програмного статку виробів Майкрософт набув специфічного значення (термінологізувалося) на противагу його тлумачення в НТСУМ [2, с. 290]: той, хто ходить, їздить до когось, буває в когось або де-небудь, заходить, навідує, учащає.

У НТСУМ'і ці слова теж урівнюють у лексичному значенні, хоча в позамовних реаліях дуже важить — дія відбувається, чи вона завершилась, оскільки українська свідомість спрямована на кінцевий результат дії, а не на сам процес. Окрім того, категорія виду — категорія семантико-граматична, тому вона має розрізнення не тільки текстом, але й у словнику.

Терміни *відвідування* і *відвідати* в семантичній структурі сучасної української мови не утворюють синонімічної пари, оскільки їхні утямки не тотожні.

Порівняйте: *відвідування* — процесова дія, дієйменник *відвідати* — завершена дія, подієслово (інфінітив доконаного виду).

Таке нерозрізнення цих дієслівних форм у мовній свідомості провокує поведінкову свідомість людини в позамовному світі: робити та зробити, відвідувати чи відвідати, будувати чи збудувати й усі дієслівні форми (дієйменники, подієйменники, дієприкметники, подієприкметники, форми на -но, то), що призведе до стагнації й руйнування людського життя, а не до його розвою. Така мовна свідомість — це руйнація традиції та поступу нації до досконалості життя.

Розв'язок цієї дещо суперечливої ситуації міститься в наявності тлумачень, коментарів чи дефініцій, обмежених професійною ділянкою сфери комунікації, у межах якої визначають зміст утямку. Один із способів удосконалення, відродження та збереження української лексико-

* поняття — *ред.*

** синоніми — тотожні утямки [2, с. 280]

граматичної системи є розроблення тлумачних та тлумачно-перекладових словників, першою мовою у яких є українська, а мовою перекладу — інша.

Такий підхід уможливить не порушувати українську мовну підсвідомість й українське сприйняття реалій зовнішнього світу, а, навпаки, буде збагачувати українську мовну культуру нашої людності.

В англійсько-українському глосарії маємо дещо незвичні виражальні засоби для позначення утямків сфери інформаційних технологій. Як відомо, більшу частину науково-технічних термінів складають іменники для позначення нових реалій. Але в цьому глосарії позначки утямків, описаних дефініціями, тлумаченнями, коментарями або й зовсім не представлені мовними засобами належать до найрізноманітніших класів слів української мови. Серед них трапляються одиниці різних класів слів, як-от: *доступ, зменшити, точний, уздовж, вирівнювання, усі, навколо, щонайменше, середній, назад, перед, справа, буловий, балакати, позначено, день, вниз, точно, кожний, обраний, завершено, згори, додому, прізвище, вручну, члени, по батькові, вимкнено, гаразд, увімкнено, інший, перенабрати, ПК, переназвати, надіслане, сьогодні, разом, усього, неназваний, щотижнево, так, нижче, ні, усі, день* тощо.

Семантика, охоплена цими позначками, покриває поле позамовних реалій, опис яких засобами української мови подано в коментарях, тлумаченнях, дефініціях або не подано жодними засобами (зважаймо на те, що маємо справу із глосарієм, а не з тлумачним словником).

Наприклад:

доступ (АУГ, с. 18)

ім. Доступ користувача до чого-небудь;

зменшити, понизити (АУГ, с. 59)

1. Поступово зменшувати (за розміром, кількістю чи інтенсивністю)

2. Спричинити зменшення.

день (АУГ, с. 58)

ім. «Період з 24-х годин» або «період часу між світанком і заходом сонця», або «час протягом дня, коли ви не спите», або «день тижня: понеділок, вівторок, середа, четвер, п'ятниця, субота чи неділя». (Специфічна виознака, яка дуже чітко відбиває реалії комп'ютерника, особливо ознаки: час між світанком і заходом сонця» та «дні тижня...»).

усі (АУГ, с. 22)

без опису.

додому (АУГ, с. 90)

Застосовують на веб-сторінці, щоб вернутися на початкову сторінку

вставити, вставляти (АУГ, с. 94)

У цьому режимі будь-які дані справа від курсору переміщуються направа під час уведення даних.

сьогодні (АУГ, с. 161)

заг. значення

неназваний (АУГ, с. 167)

Назва документа, який ще не збережено під певною назвою

Коментарі, тлумачення, дефініції до цих термінів подано природною мовою й мають специфічний, конкретний для цієї предметної ділянки знань зміст (див. *день, додому, неназваний* та ін.).
Наприклад,

незабаром повернуся (АУГ, с. 32)

Один із користувацьких статусів у програмі Messenger.

Вимоги до дефініцій та терміна, вироблені фахівцями-термінознавцями в адекватному варіанті, тут не спрацьовують. Але основна засада — моносемічність терміна й утямка, єдність позначки й утямку, яку досягнуто обмеженням змісту утямків професійною ділянкою знань, що надає їм специфічного змісту, перебуває на належному рівні.

Професійна замкнутість сфери комунікації (програмний статок виробів Майкрософт) уможливує поєднати позначку й виознаку (описує утямок) однозначним зв'язком, що зумовлює порозуміння користувачів програмного статку виробів Майкрософт.

Цікава логіка працює стосовно синонімічних рядів термінів української частини Глосарію: якщо англійський термін об'єднує в собі семми *дію* і *подію*, то українські терміни, які розрізняють цю *семантико-граматичну* категорію, декларуються, як синоніми, підлаштовуючись під англійські мовні засоби.

Приклади:

archive

v.

compare

v.

compression

disable

E.g. an option

exit

v. Exit an application

insert

In this mode any data to the right of the cursor is moved to the right as you type.

jump

Often about jumping from one Web page, to another using hyperlinks

justify

To align lines of text evenly along both the left and right margins of a column by inserting extra space between the words in each line...

архівувати, заархівувати* (АУГ, с. 24)

дієсл.

порівнювати, порівняти (АУГ, с. 48)

дієсл.

стискання, стиснення (АУГ, с. 48)

блокувати, заблокувати (АУГ, с. 65)

Напр., якийсь параметр

вийти, виходити (АУГ, с. 74)

дієсл. Вийти із застосунку

вставити, вставляти (АУГ, с. 94)

У цьому режимі буд-які дані справа від курсору переміщуються направо під час введення даних перейти, переходити (АУГ, с. 97)

Часто стосується переходу з однієї веб-сторінки на іншу за допомогою гіперпосилань.

вирівняти, вирівнювати (АУГ, с. 98)

Вирівняти рядки тексту рівномірно вздовж лівого та правого країв, вставляючи додатковий простір між словами в кожному рядку...

Чи не станеться так, що користувач змінить свою мовну підсвідомість на англійську й не буде розрізняти в українському тексті дієслова і подієслова, дійменники й подієйменники, характерні для українськомовного світосприйняття.

У ДСТУ [7] чітко наголошено про наявність цих форм в українській мові, які виконують функцію позначення дії, події та наслідку.

Зупинімося на одному з поширених у глосарії мовному засобі творення познач утямків — неозначеній формі дієслова (інфінітиві).

Семантико-граматичні особливості цього класу слів уможливають кваліфікувати його як дієслово (подієслово) — узагальнену назву дії/події: виходити, вийти (АУГ, с. 74); переглядати, переглянути (АУГ, с. 74); витягати витягнути (АУГ, с. 75); вирівнювати, вирівняти (АУГ, с. 98); переходити, перейти (АУГ, с. 97). В українській мовній системі ці одиниці різняться семантико-граматичною категорією виду. В АУГ вони подані як синоніми: **вирівняти, вирівнювати** (АУГ, с. 98)

Вирівняти рядки тексту рівномірно вздовж лівого та правого країв, вставляючи додатковий простір між словами в кожному рядку.

Ці позначки подають як синоніми, приврівнюючи їх до англійського терміна **justify**.

вирівнювати, вирівняти (НТСУМ, с. 240)

1. Робити що-небудь рівним, без заглибин, ... , рівняти, випрямляти...

Текст: Пан Хоцінський надувся, вирівняв спину, щоб надати собі більше поваги (*Н.-Лев.*).

Отже, у деяких словниках, особливо в словниках загальноновживаної лексики, ці форми не розрізняють, у текстах ці форми розрізняють, оскільки в тексті одна форма (дія) не може заступити іншу (подію).

Таким чином, у мовленні ці форми чітко розрізняють як у загальноновживаній, так й у фаховій, оскільки їх відрізняє семантико-граматична категорія виду [8].

* в АУГ виробів Майкрософт синоніми подано через кому

Словники фахової мови цю тенденцію помітно посилюють [3–6].

У зв'язку з формами інфінітива як засобу початкової субстантивної морфологізації дієслова [1] варто розглянути віддієслівні іменники доконаного (дієйменник) і недоконаного (подієйменник) виду як засоби завершальної субстантивної морфологізації дієслова.

Приклади: вирівняти, вирівнювати, вирівнювання (АУГ, с. 98).

Цей ланцюжок дієслів, подієслів, дієприкметників, подієприкметників демонструє поступову субстантивацію інфінітива, оскільки неозначена форма дієслова перебуває у просторі дієслова й іменника:

вирівнювати → вирівняти → вирівнювання → вирівнення;
оголошувати → оголосити → оголошування → оголошення;
визначати → визначити → визначання → визначення;
під'єднувати → під'єднати → під'єднування → під'єднання.

У термінах: оголошення, визначення, під'єднання та інш. транспонована від дієслова категорія виду втрачає свою потенцію й спостерігається рух семантики інфінітивної форми дієслова до позначення результату дії, тобто до субстантиву. Особливо ця тенденція набуває сили в подієйменниках, які набувають категорії іменника, втрачаючи категорії дієслова: скидати → скидання → скид (АУГ, с. 137); переглядати → переглянути → перегляд.

Для позначення утямків української локалізації англійськомовного програмного статку виробів Майкрософт в АУГ використовують також дієслівні форми на *-но*, *-то*.

За своєю семантикою такі дієслівні форми становлять специфіку української мови, яка вирізняє її з-поміж інших слов'янських мов [8]. Ці форми виражають значення результативного стану, що є наслідок виконаної дії та співвідносності з дієсловами доконаного виду.

Приклади:

вимкнено (АУГ, с. 116)

Деактивовано;

увімкнено (АУГ, с. 118)

Активований (ліпше активовано — *авт.*);

завершено (АУГ, с. 178)

Кнопка в більшості Майстрів. Вона дає змогу користувачеві завершити роботу Майстра без виконання усіх кроків;

позначено (АУГ, с. 44)

Коли щось позначено як протилежне до неозначеного об'єкта, напр. команда.

Ці форми бажаніше використовувати частіше для позначання утямків сфери інформаційних технологій у тих випадках, де важить дія, а не суб'єкт дії.

Аналітичне номінування утямків сфери інформаційних технологій в АУГ набуває теж своїх особливостей: тут важко структурувати склад аналітичної номінанти, як-от: Пр.+Ім. (додаткові нотатки), Інфінітив+Ім. (змінити розмір), Присл.+Прикл. (справа наліво), Ім.+Ім. (умови пошуку, розділові секції) і т. ін. Серед аналітичних номінантів утямків трапляються не зовсім звичні: так для всіх (АУГ, с. 176), клацнути правою клавішею мишки (АУГ, с. 45), звернутись до нас (АУГ, с. 49), створити новий (АУГ, с. 53), лише текст (АУГ, с. 160), потім за (АУГ, с. 160), це поле (АУГ, с. 160), що це? (АУГ, с. 172), завжди зверху (АУГ, с. 22), що нового? (АУГ, с. 172), по батькові (АУГ, с. 110) тощо.

Позначки утямків за довжиною не перевищують 3–4 складники, що задовольняє вимогу до довжини терміна. Якої б форми не набирали позначки, їхні функції (номінативна й комунікативна) чітко спрацьовують: позначити утямки сфери інформаційних технологій, зберігаючи моносемічність зв'язку термін → утямок, що уможливує однозначне розуміння комп'ютера користувачем.

Отже, творення української термінологічної лексики інформаційних технологій обумовлено потребами позначити специфічні утямки науково-технічного дискурсу. У своєму намаганні позначити англійські утямки засобами української мови (неповне запозичення англійської термінології) редакторський колектив АУГ демонструє здатність української мови бути мовою науково-технічного спілкування [9; 10].

Висновки

1. Перекладні словники об'єктивно моделюють диглосну двомовність, коли мова вихідна в ситуації вільного вибору пропонує лексичний склад та граматичні особливості вихідній мові (мові перекладу).

2. В англійсько-українському глосарії виробів Майкрософт подано позначки утямків і їхні дефініції (тлумачення, коментарі) застосовуючи одну з головних засад теоретичного термінознавства — обмеження семантики мовних засобів професійною ділянкою сфери комунікації й однозначною прив'язкою позначки до утямку (правильніше словесного опису утямку).

3. В англійсько-українському глосарії виробів Майкрософт (його українська частина) зроблено досить вдалу спробу представити англійську термінно-утямкову систему засобами української *фахової* мови: тут працює принцип аналізування семантики тексту дефініцій, тлумачень та коментарів та пошукування вдалих українських мовних засобів для позначення утямків сфери інформаційних технологій. Це є одна з теоретичних засад термінознавства: єдність терміна й утямку.

4. Автономія української утямково-термінної системи, представлена глосарієм, має забезпечувати українську мовну ментальність.

5. Багатство лексичного складу української мови та різноманіття її термінотвірних можливостей ліпше реалізується в перекладних, у перекладно-тлумачних словниках, де вихідною мовою є українська, а цільовою — іншомовна.

6. Для опису одиниць англійсько-українського глосарію найліпше пасує лексема «назва» або «позначка», ніж лексема «термін», а лексема «назовництво» [11] або «назвознавство» [5] ліпше, ніж «термінознавство».

7. Межі між терміном і загальнозживаним словом у назвах утямків української локалізації програмного статку у сфері інформаційних технологій розмиті: на подання утямків може бути використана будь-яка мовна одиниця, яка однозначно поєднана з утямком. Семантика (зміст) утямків обмежена професійною ділянкою сфери інформаційних технологій.

1. *Англійсько-український глосарій виробів Microsoft: громадська редакція / [ред.-упоряд. Б. Рицар]. — Л.: ЕКОінформ, 2006. — 208 с.* 2. *Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. — К.: Аконт, 2008.* 3. *П'ятимовний тлумачний словник з інформатики / [уклад. Р. Іваницький, Т. Кияк]. — К.: ВПОЛ, 1995. — 372 с.* 4. *Російсько-український науково-технічний словник / [уклад. В. Перхач, Б. Кінаш]. — Л., 1997. — 456 с.* 5. *Російсько-український словник складної лексики / [уклад. С. Караванський]. — Л., 2006. — 560 с.* 6. *Новітній російсько-український словник / [уклад. М. Зубков]. — Х.: Белкар-книга, 2006. — 1072 с.* 7. *Термінологія. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять: ДСТУ 3966-2000. — [чинний від 2001-01-01]. — К.: Держстандарт України, 2000. — 365 с. — (Національний стандарт України).* 8. *Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська. — К.: Пульсари, 2004. — 400 с.* 9. *Рицар Б. Про англійсько-український глосарій виробів Microsoft / Б. Рицар, Р. Мисак, Р. Микульчик // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2006. — № 505. — С. 28–30.* 10. *Козирський В. За правове назовництво українське / В. Козирський, В. Шендеровський. — К.: Рада, 2003. — 207 с.* 11. *Рицар Б. Мова та термінологія з українізованих програмних продуктів фірм Майкрософт / Б. Рицар, Р. Мисак // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2003. — С. 17–24.*